

استاد دکتر عبدالله خان احمدیه

احیاگر طب سنتی بالینی ایران

محسن ناصری^۱

فاطمه اقبالیان

فرزانه غفاری

مجید اصغری

راضیه حیدری

چکیده

دکتر عبدالله خان احمدیه در سال ۱۲۶۵ هجری شمسی در آمل به دنیا آمده و در سال ۱۲۹۴ در رشته طب از دارالفنون فارغ‌التحصیل شدند و به عنوان یکی از اساتید برجسته‌ی مدرسه پزشکی دارالفنون به عنوان استاد تاریخ طبیعی و انگل‌شناسی مشغول به کار گردیدند. دکتر احمدیه با تلاش فراوان سعی در درمان بیماران با کمک روش‌های طب سنتی و در صورت لزوم طب امروزی می‌کردند. مقاله حاضر به اختصار به شرح زندگی‌نامه دکتر احمدیه و دیدگاه وی نسبت به مکاتب مختلف پزشکی و روش طبابتشان می‌پردازد. از دکتر احمدیه دو کتاب با نام‌های (راز درمان) و (درمان روماتیسم، نقرس و سیاتیک) به یادگار مانده است. در این آثار ایشان با اخلاصی در خور تحسین به بیان تجربیات شخصی خود با ارائه شرح حال بیماران، داروهای تجویزی و اثرات آن‌ها پرداخته است.

واژگان کلیدی

طب سنتی ایران، دکتر احمدیه، راز درمان

۱- مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران (نویسنده مسؤول)

مقدمه

پس از به حاشیه راندن طب سنتی ایران از حدود یک و نیم قرن پیش، آرام آرام حتی نام طب سنتی ایران نیز از سر زبان‌ها افتاد. در این دوران از خود بی‌خبری فرهنگی، ستارگانی همچون دکتر سید جلال مصطفوی کاشانی، دکتر محمود نجم‌آبادی، دکتر ابوتراب نفیسی و دکتر عبدالله خان احمدیه طلوع کردند و راه را به طالبان حقیقت طب و سلامتی نشان دادند. (ناصری و همکاران، ۱۳۸۷، ج ۲، ص ۲۴-۲۱)

مرحوم دکتر احمدیه در راه شناختِ درمان بیماری‌های صعب‌العلاج با روش‌های جدید و شناخت داروهای طبیعی و نوشتن شرح‌حال جدید و قدیم بیماران و روش درمان‌های خود، سبک بدیع و مخلصانه‌ای را در پیش گرفت. ایشان هیچ راز درمانی را از معرض دید علاقمندان به راه و روش درمان قدیم پنهان نگذاشتند. (گودرزی، ۱۳۸۲، ص ۸ و زحلی نژاد، ۱۳۹۲، صص ۱۷۷-۱۸۸)

وی در مقدمه کتاب راز درمان نوشته است: «باید تشخیص پزشکی امروز به زیور درمان شناسی طب پیشین آراسته گردد تا برای بیمار نتایج مفید داشته باشد. در صورت اقتضا باید به فرضیه‌ها و روش تشخیص پیشینیان توسل جست و به سبک آنان به درمان پرداخت». (احمدیه، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۲۰) همان طور که ملاحظه می‌شود ایشان در موارد معضلات پزشکی روش تشخیص قدیم را نیز بکار می‌گرفته‌اند و برای حل مشکلات مریض از هیچ اقدامی فروگذار نمی‌نمودند.

توجه به این مطلب نیز مهم است که به علت عدم دسترسی بسیاری از مردم جهان به خدمات طب جدید (در بعضی مناطق تا حدود ۸۰٪) و همچنین کارایی بسیاری از روش‌های سنتی، سازمان بهداشت جهانی از سال ۱۹۷۸ توسعه و گسترش طب سنتی را وجهه همت خود قرار داده است. (ناصری، ۱۳۸۴، صص ۴۴

و ۴۵)

با توجه به مطالب فوق، در این مقاله به اختصار زندگی‌نامه، روش طبابت و نحوه‌ی نگرش دکتر احمدیه نسبت به مکاتب مختلف پزشکی ارائه می‌گردد.

زندگی‌نامه

دکتر عبدالله احمدیه فرزند میرزا محمدحسن بیگ بن دار در سال ۱۲۶۵ هجری شمسی در شهرستان آمل به دنیا آمد و در سال ۱۲۹۴ در رشته طب از مدرسه دارالفنون فارغ‌التحصیل گردید، در سال ۱۳۱۴ شمسی برای مطالعات در رشته پزشکی و مشاهده ترقیات این علم در مغرب زمین عازم کشورهای آلمان، فرانسه و بلژیک شد و پس از بازگشت با تجاربی بیشتر خدمت به مردم را در پیش گرفت. از آن پس در بیمارستان نظامی احمدیه که در ضلع جنوبی خیابان سپه قرار داشت به طبابت پرداخت. زمانی بعد به درجه سرگردی و یا به اصطلاح آن زمان ماژوری نائل آمد و در ارتش به خدمت اشتغال ورزید. وی نام خانوادگی خود احمدیه را به مناسبت خدمتش در بیمارستان احمدیه انتخاب کرد دیری نگذشت که دکتر احمدیه از ارتش خارج شد و معلم تاریخ طبیعی و انگل‌شناسی و بیولوژی مدرسه طب گردید و یکی دو سال بعد به ریاست قرنطینه بندر انزلی منصوب شد. سپس به وی پیشنهاد ریاست بهداری خراسان را کردند ولی او از قبول این شغل خودداری کرد. پس از آن به عنوان یکی از ۱۵ استاد برجسته مدرسه پزشکی دارالفنون در کنار اساتیدی مانند دکتر لقمان الدوله ادهم و دکتر غلامحسین اعلم به عنوان استاد تاریخ طبیعی و انگل‌شناسی مشغول به کار شد. استاد در سال ۱۳۲۹ کتاب (راز درمان) و در سال ۱۳۳۲ کتاب (درمان روماتیسم، نقرس و سیاتیک) را منتشر نمود. در سال ۱۳۳۷ دکتر احمدیه به عضویت مجمع پزشکی طرفدار طب قدیم در شهر کراچی پذیرفته شد. وی در دوشنبه چهارم

مرداد سال ۱۳۳۸ در سن ۷۳ سالگی رخت از جهان بریست. روز وفاتش کاسب های خیابان چراغ برق و سرچشمه مغازه های خود را بستند و با تجلیل فراوان پیکر دکتر احمدیه را در امامزاده عبدالله شهر ری به خاک سپردند. (گودرزی، ۱۳۸۲، صص ۲۳-۱)

دکتر احمدیه و مکاتب مختلف پزشکی

دکتر احمدیه به مکاتب مختلف طبی با دیدگاه تکمیلی و تلفیقی می نگرستند و هدف پزشک را مداوای بیماران و درمندان با روش های کارا به همراه عوارض کمتر و هزینه های معقول تر می دانستند. بنابراین روش های جدید پزشکی و روش های طب سنتی ایران هر دو برای ایشان اهمیت و جایگاه خاص خود را دارا بودند. روانشاد احمدیه با دید تیزبینی که داشت نیک دریافته بود که گنج بزرگی در زیر کتاب های خاک خورده ی خطی پزشکی نهفته است و البته شکست درمان های غربی در معالجه ی بیماران و نحوه ی برخورد طب جدید با روح حساس بیماران تهیدست و رنج کشیده یا کسانی که زندگی خود را بر سر درمان بیماری نهاده و به سیه روزی افتاده بودند، چنین دگرگونی درونی را در وی تشدید کرده بود. (رضوی برقی، ۱۳۸۱، ص ۲۱) ایشان اعتقادشان را در این زمینه در کتاب راز درمان این گونه بیان می دارند: «پزشک باید سبک قدیم و سبک جدید را بداند و اگر در روش جدید نا امید حاصل شد به روش قدیم بپردازد که در این صورت بسیاری از امراض صعب العلاج درمان خواهد شد. بر این اساس بر هر طیب فرض است که از مطالعات پیشینیان و خواص داروهای قدیم و موارد استعمال آنها کاملاً آگاهی یابد و در مواقع لزوم بتواند از خود نیز تصرفات و تتبعاتی بنماید. حتی بیماری هایی را که پزشکی امروز درمان صحیحی برای آنها ندارد و در واقع

عاجز درعلاج آن است به فکر خود و با یاری داروهای قدیم درمان کند و از خویشتن روش نوینی ابداع نماید، بدین ترتیب اگر توانست بیماری را علاج می‌نماید و اگر نتوانست دست کم تخفیفی در رنج و آلام بیمار خواهد داد.» (احمدیه، ۱۳۸۲، ج ۱، صص ۹۰ و ۹۱)

سازمان بهداشت جهانی به علت عدم دسترسی بسیاری از مردم جهان به خدمات طب جدید (در بعضی مناطق تا حدود ۸۰٪) و همچنین کارایی بسیاری از روش‌های سنتی که هزاران سال در مناطق مختلف حافظ بهداشت و سلامت مردم بوده، از سال ۱۹۷۸ توسعه و گسترش طب سنتی را وجهه همت خود قرار داده است و علت پیشرفت و لزوم ترویج طب سنتی را در سه نکته قابل اجرا بودن، کل‌نگر بودن و خصوصیات ذاتی طب سنتی می‌داند. (ناصری، ۱۳۸۴، صص ۴۴ و ۴۵)

با توجه به مطالب فوق اهمیت تأکید دکتر احمدیه بر طب سنتی ایران و نقش آن در حفظ سلامتی و درمان بیماری‌ها در زمانی که هرگونه توجه به استقلال فکری و فرهنگی و خودکفایی ملی را ارتجاع می‌دانستند، بیش از پیش معلوم می‌گردد و نگرش تیزبینانه مرحوم استاد را تبیین می‌نماید. نکته مهم دیگر اینکه استاد به هیچ یک از مکاتب فوق‌الذکر به صورت مطلق نمی‌نگریستند، بلکه برای اجزاء مختلف هر یک از مکاتب ارزش و جایگاه خاص خود را قائل بودند. ایشان بر تشخیص پزشکی علم جدید و درمان‌شناسی و علم تدابیر طب قدیم تأکید خاص داشتند. وی در مقدمه کتاب راز درمان نوشته است: «باید تشخیص پزشکی امروز به زیور درمان‌شناسی طب پیشین آراسته گردد تا برای بیمار نتایج مفید داشته باشد. در صورت اقتضا باید به فرضیه‌ها و روش تشخیص پیشینیان توسل جست و به سبک آنان به درمان پرداخت.» (احمدیه، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۲۰) همان‌طور که ملاحظه می‌شود ایشان در موارد معضلات پزشکی روش تشخیص قدیم را نیز

بکار می گرفته‌اند و برای حل مشکلات مریض از هیچ اقدامی فروگذار نمی نمودند.

استاد و طب سنتی ایران

دکتر احمدیه هنگام به کارگیری طب سنتی ایران در درمان بیماران به چند اصل توجه عمیق داشتند و بدون توجه به این اصول مداوا را کامل و صحیح نمی دانستند. این اصول عبارت‌اند از:

۱- توجه به مزاج و طبیعت بیمار

مزاج‌های ۹ گانه (گرم، سرد، تر، خشک، گرم و خشک، گرم و تر، سرد و خشک، سرد و تر و معتدل) از اصول طب سنتی ایران محسوب می گردند. چغینی، ۱۳۷۵، صص ۱۰-۳) و بدون توجه به مزاج بیمار درمان اساسی و ریشه‌ای مقدور نیست و در درازمدت موجب خسارت به مریض خواهد بود. در طب سنتی ایران به صورت کلی طبقه‌بندی بیماری‌ها بر اساس مزاج صورت می‌گیرد. به عنوان مثال سردرد یا صداع به صداع گرم، صداع سرد و غیره، طبقه‌بندی می‌شود و درمان هر یک از اقسام صداع، گرچه همگی در علامت سردرد مشترک هستند متفاوت است و درمان غیر صحیح موجبات بدتر شدن علائم بیماری را فراهم می‌آورد. توجه به این مطلب در طب سنتی ایران از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. استاد دکتر احمدیه نیز در طی تجربیات و مطالعات خود به عمق این تجربه توجه داشته و در کتاب راز درمان در این خصوص چنین مرقوم داشته‌اند: «در ضمن معالجات خود متوجه شدم اگر داروهای گیاهی را در تحقیقات و فرضیه گذشتگان با گرمی و سردی طبایع، هماهنگ ساخته و به بیمار بدهند نتیجه دلخواه حاصل می‌گردد و اگر بر خلاف آن رفتار شود به زیان بیمار تمام شده و گاه حالتی خطرناک خواهد یافت». (احمدیه، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۲۳)

۲- توجه به کل بدن سپس به عضو درگیر

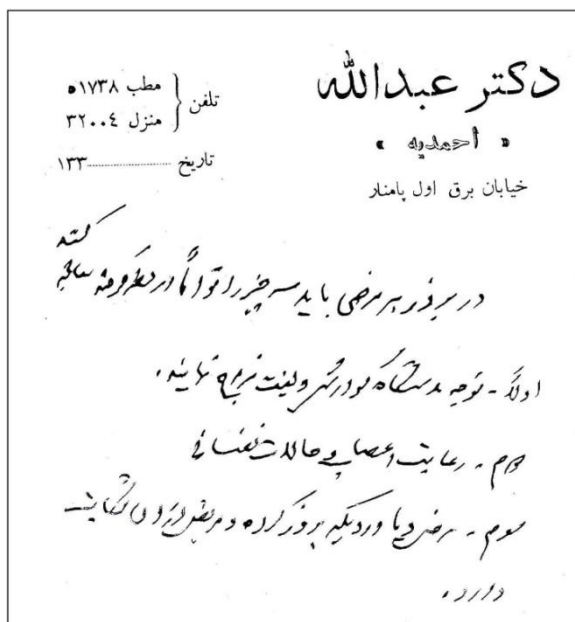
یکی دیگر از تفاوت‌های اساسی بین طب سنتی ایران و طب جدید، دیدگاه متفاوت آن‌ها نسبت به عضو ضایعه دیده و درگیر است. در طب جدید معمولاً با شرح حال، معاینه و امکانات آزمایشگاهی ضایعه به صورت موضعی بررسی شده و عضو درگیر و نوع پاتولوژی در صورت نیاز مشخص می‌گردد و در درمان توجه پزشک بیشتر معطوف به بهبود عضو درگیر و عملکرد آن می‌شود، درحالی که در طب سنتی ایران یک عضو در مجموعه اعضا و نهایتاً در یک پیکر صاحب درک و شعور خاص دیده می‌شود و علت درگیری یک عضو را اختلال در عملکرد کل سیستم و نیروهای مربوطه می‌دانند. بنابراین در درمان نیز ابتدا به کل مزاج فرد و تقویت اندام‌های اصلی و رئیسه مانند دستگاه گوارش، کبد، مغز و انرژی‌ها و قوای مربوطه توجه می‌شود و سپس به عضو درگیر می‌پردازند. در میان صفحات به یادگار مانده از استاد دکتر احمدیه دست‌نوشته‌ای وجود دارد با این مضمون که نشانه توجه ایشان به کل بدن و سپس عضو درگیر است:

«در بروز هر مرضی باید سه چیز را توأمأ در نظر گرفته معالجه کنند:

اولاً- توجه به دستگاه گوارش و لنت مزاج

دوماً- رعایت اعصاب و حالات نفسانی

سوماً- مرض و یا دردی که بروز کرده و مریض از آن شکایت دارد»^{۱۱}

این دست نوشته نشانه فهم عمیق استاد از منابع اصیل طب سنتی ایران است، زیرا عدم توجه به کل بدن به خصوص دستگاه گوارش و سیستم مغز و اعصاب موجب عدم موفقیت در درمان و یا عود بیماری است.

۳- توجه به دستگاه گوارش

دستگاه گوارش نقش کلیدی و مهمی را در طب سنتی ایران بر عهده دارد، غذایی که مصرف می شود تحت اثر ترشحات دستگاه گوارش و حرکات معدی به کشکابی به نام کیلوس معدی تبدیل می شود. کیلوس معدی سپس توسط عروق ماساریقا یا مزانتریک جذب شده و به کبد رفته و طبخ و نضج می یابد که به آن کیموس کبدی اطلاق می شود. مواد خروجی از کبد که وارد گردش خون می شوند حاوی مقادیر مختلفی از اخلاط چهارگانه دم، بلغم، صفرا و سودا می باشند. (ناصری، ۱۳۹۱، صص ۴۶-۵۸) طبق نظریه حکمای طب سنتی تعادل این اخلاط چهارگانه نقش

مهمی در حفظ سلامتی دارد و بسیاری از بیماری‌ها به علت عدم تعادل این اخلاط حاصل می‌گردد، بنابراین عملکرد صحیح دستگاه گوارش در عملکرد صحیح بقیه اعضا نقش مهمی بازی می‌نماید. استاد دکتر احمدیه در این رابطه می‌فرمایند:

«پیشینیان در درمان بیماری‌ها، تخلیه روده و تصفیه مزاج را از اهم امور شمرده و در این کار اصرار و ابرام زیاد داشته‌اند و بقیه معالجات را در درجات بعد قرار می‌دادند، نگارنده نیز همین روش را برگزیده‌ام، چون یبوست و اختلال گوارش یا موجب هر بیماریست یا شریک و یار آن مرض». (احمدیه، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۲۱)

۴- استفاده صحیح از داروها و دیگر تدابیر طبی

دانش پزشکی به دو بخش طب نظری و طب عملی طبقه‌بندی می‌گردد. طب نظری دانشی است که چگونگی عملکرد طبیعی و تغییرات بدن انسان و عوامل مؤثر بر آن را - که منجر به سلامتی یا بیماری می‌شوند- بررسی کرده، نهایتاً پزشک را به تشخیص راهنمایی می‌نماید. این بخش از طب شامل امور طبیعی (فیزیولوژی)، اسباب و علل (اتیولوژی) و دلایل و علائم (سمیولوژی) است. طب عملی شامل علم به روش‌هایی است که برای حفظ سلامتی (علم حفظ‌الصحه) یا بازگرداندن سلامتی (علم معالجات) به کار می‌روند. علم معالجات خود مشتمل بر سه بخش است.

الف) تدابیر: که شامل تدبیر با غذا و دیگر سته ضروریه است.

ب) دارودرمانی: درمان با داروهای گیاهی، حیوانی و معدنی به اشکال مختلف خوراکی و موضعی.

ج) اعمال دستی (یدی): مانند دلک، حجامت، فصد، کتی (داغ‌گذاری) و

غیره. (ناصری، ۱۳۹۰، صص ۲۲-۲۱)

در طب سنتی ایران هر فرد دارای شرایط و مزاج خاصی است که باید هنگام استفاده از دارو و درمان مورد توجه قرار گیرد. دکتر احمدیه در این رابطه می‌فرماید: «بکارگیری این داروها بر حسب شدت و ضعف بیماری و نیز جنسیت، سن و حرفه و طبیعت خاص بیمار فرق خواهد کرد مهمتر از همه آنکه باید فهمید بیمار، زاده و اهل کدام شهر و منطقه است. آیا زادگاهش در مناطق خشک مانند یزد، کرمان و کاشان است یا در مناطق مرطوب همچون گیلان و مازندران؟ باید مطلع شد که بیمار اهل این مناطق است یا مقیم آن نواحی شده است؟ باید دانست که نحوه زندگی او چگونه است؟ شهری است یا روستایی و یا ایلاتی؟ صحرا گرد است یا کوه نشین؟ باید از نوع خوراک و سبک زندگی او آگاهی یافت، آنگاه با مطابقت وضعیت خاص او نسخه داد. نکته مهم دیگر آن است که پزشک توجه به امکانات مالی و منطقه ای و وسع بیمار نیز بکند».

(احمدیه، ۱۳۸۶، ج ۲، صص ۱۱ و ۵۹)

استاد دکتر عبدالله خان احمدیه

روش طبابت دکتر احمدیه

بررسی آثار استاد و مصاحبه با بیماران و اطرافیان دکتر احمدیه بیانگر این است که استاد در هنگام مراجعه بیماران ابتدا به شکایات بیمار خصوصاً شکایت اصلی او توجه می‌نمودند و به بیماران می‌فرمودند که شرح حال کامل خود شامل پیشینه‌ی بیماری از بدو شروع، سیر آن و معالجاتی که انجام شده است و سابقه‌ی بیماری‌های دیگر و اعمال جراحی و بستری در بیمارستان را در دفترچه‌ای مخصوص یادداشت نمایند. ایشان بعد از گرفتن شرح حال، معاینه بالینی دقیق و کاملی به عمل می‌آوردند و در صورت نیاز از آزمایش‌ها پاراکلینیکی و مشاوره با

پزشکان متخصص رشته‌های مختلف پزشکی استفاده می‌کردند و در جریان درمان با روش جدید یا قدیم با آزمایش‌های مکرر سیر درمان را پیگیری می‌کردند. در همه آثار منتشرشده از استاد کوشش بدان شده است تا حتی‌المقدور شرح حال بیمارانی که صرفاً با روش گیاهی و طبیعی تحت درمان قرار گرفته‌اند آورده شود. باید گفت که روش درمانی استاد منطبق با شرایط خاص هر بیمار بود. ایشان در رابطه با بیماری‌های شایع و روزمره معمولاً به سبک جدید عمل می‌نمودند ولی در رابطه با بیماری‌های صعب‌العلاج و مشکل‌دار که دانش روز از حل آن عاجز بود، مطالب را با تسلط فراوان خود به حیظه طب سنتی ایران و مبانی مربوطه آن مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و نهایتاً تشخیص می‌دادند و درمان را بر اساس تجربیات حکما و اطبای بزرگ ایرانی و در پاره‌ای موارد بر اساس تجربیات گران‌بهای خود شروع می‌کردند.^۲ گواه این مطلب را استاد در سخنرانی خود در کنفرانس مشترک پزشکان ایرانی و روسی که در سال ۱۳۲۶ در بیمارستان شوروی تشکیل شده چنین بیان می‌دارند: «در آغاز طبابتم در بیمارستان احمدیه متوجه شدم با وجود نهایت دقت و توجهی که نسبت به بیماران عفونی به عمل می‌آمد باز نتایج بدان گونه که باید موافق انتظار نمی‌گشت، ولی همین که به زودی داروهای گیاهی با درمان همراه گردیدند تلفات بسیار کاهش یافت و به همین نسبت نیز عوارض رخ نمی‌داد.» (احمدیه، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۲۲) همچنین ایشان به مستند و مکتوب نمودن پرونده‌های این گونه بیماران اهتمام خاصی داشتند و علائم و دلایل بیماری و سیر درمان و بیماری و آزمایش‌های پاراکلینیک را یادداشت می‌نمودند که نمونه‌های بسیاری از آن در کتاب‌های استاد به یادگار مانده است. ایشان به آثار و تجربیات حکما و اطباء ایرانی علاقه بسیار داشتند و از آثار و کتب ابن سینا، سید اسماعیل جرجانی، رازی، بیادق، صدرالحکما خراسانی، میرزا طاهر تنکابنی و میرزا احمد

تنکابنی زاهدی در کتب خود مکرر یاد کرده‌اند. (ناصری، ۱۳۸۱، ص ۲۹)

استاد به ابن سینا و قانون او توجه خاصی داشتند و در این رابطه نوشته‌اند:

«شیخ رئیس عقاید و روش‌های درمانی پیشینیان را توأم با نظرات و برداشت‌های شخصی به گونه‌ای روشن نگاشته و هرگونه دستور و نسخه‌ی مفیدی که از پزشکان مقدم به دست آورده به نام آنان در کتاب خود درج نموده است. به همین جهت کتاب قانون بی اندازه مورد توجه و اعتماد اهل فن قرار گرفت، به طوری که در مقایسه آن با کتب پزشکی و آثاری که بعد از ابن سینا نگارش یافت همه بر تفوق و برتری این اثر ارزنده اعتراف نموده و در درمان بیماری‌های سخت، رای و دستورات این پزشک عالی مقام را دلیل و راهنمای عملیات خود قرار داده‌اند، زیرا راه تشخیص و راه درمان را بهتر از قانون در جایی نیافته‌اند. بدیهی است کسانی می‌توانند به این راز علمی پی برند که در رشته پزشکی قدیم و جدید توأمأ کار کرده و با مسائل و مشکلات بسیار برخورد کرده باشند. در چنین صورتی است که متوجه می‌شوند ابوعلی تا چه حد تسلط و استیلا در طب داشته و چه نکات مهمی را متذکر و راهنما شده است. کتاب قانون همانند حل المسائل ارزشمندی است که راه حل مسأله را می‌آموزاند». (احمدیه، ۱۳۸۶، ج ۲، صص ۱۱ و ۵۹)

دکتر احمدیه در تطبیق مطالب کتاب قانون با طب روز و بهره بردن از مطالب مندرج در آن در درمان بیماری‌ها، توانایی بالایی داشته و در مورد این خصوصیت و توانایی ایشان حتی در مقدمه یکی از چاپ‌های کتاب قانون عربی در لبنان مطالب جالبی بیان شده است. (زیعور، ۱۹۸۷، م، مقدمه قانون)

استاد دکتر عبدالله خان احمدیه

دکتر احمدیه و بیماری‌های صعب‌العلاج

احاطه علمی جدید و قدیم، سخت‌کوشی و صداقت استاد موجب شده بود که بیماران صعب‌العلاج از اقصی نقاط کشور و حتی دنیا برای استفاده از این سرچشمه

دانش به پامنار، محل استقرار مطب بدون منشی، مراجعه نمایند و ایشان با تلاشی فوق‌العاده در پی یافتن پاسخ مشکلات طبی بدون پاسخ تا پاسی از شب در متون طب سنتی ایران به کاوش و تفکر پردازند. در کتاب‌ها و دست‌نوشته‌های استاد از بیماران مختلفی که استاد با آن‌ها برخورد کرده و آن‌ها را مداوا نموده است سخن به میان آمده است. در بسیاری از موارد مریض با تشخیص صحیح استاد، درمان و بهبود کامل یافته و از سلامت برخوردار شده است. از جمله این بیماری‌ها به عنوان مثال می‌توان از سردردهای مقاوم، دیابت، فشار خون، آسم، سنگ کلیه، آلبومینوری، اورمی، ورم پرستات (BPH)، جنون، واریس و سرمازدگی شدید نام برد. ایشان در آستانه جشن هزاره ابن سینا که در تهران برگزار شد، با اطمینان کامل از تجربیات حکمای طب سنتی ایران و دانش خود متنی را در روزنامه اطلاعات تحت عنوان (به افتخار جشن هزاره ابوعلی سینا) به این شرح انتشار می‌دهند: «مکتب پزشکی ابن سینا با روش و داروهای مخصوص، بسیاری از امراض صعب‌العلاج مزاجی، از قبیل سنگ کلیه، آلبومینوری، اورمی، ورم پرستات، فشار خون، مرض قند و غیره را به سهولت معالجه می‌کرد که طب امروزی از آن‌ها به کلی بی‌خبر است. استادان و متخصصان خارجی تا قبل از انعقاد این جشن می‌توانند بعضی از آن‌ها را عملاً ببینند.»

همچنین در نامه‌ای خطاب به وزیر بهداشتی وقت در رابطه با درمان بعضی بیماری‌های مجاری ادرار و سنگ کلیه بدون جراحی، به ویژه برای افراد کهنسال که جراحی مقدور نیست، آمادگی خود را برای انجام تجربیات بالینی زیر نظر وزارت بهداشتی اعلام می‌نماید. در قسمتی از این نامه آمده است: «از تاریخ وصول این نامه تا دو ماه بیمارانی را که به بیماری‌های فوق مبتلا هستند و بیماری آن‌ها به تشخیص و تصدیق اطباء مورد اعتماد آن وزارت رسیده و جز عمل جراحی چاره

دیگری نداشته باشند به اینجانب ارجاع نمایند تا معالجه آنان را به طور رایگان انجام داده و پس از بهبود آنها را جهت معاینه نهایی اعزام دارم. در صورتی که با این آزمایش و تجربه، خاصیت حقیقی داروی اکتشافی اینجانب برای آن مقام و اولیاء وزارت بهداشتی به اثبات رسید و به اثبات ادعایم یقین حاصل فرمودند امر و مقرر فرمایند مراتب را اعلام و حق امتیاز تهیه این دارو را برای آن وزارت محفوظ داشته و منافع حاصل از آن را به مصرف امور بهداشتی کشور برساند و یا بطور ارمغان، دارو را تقدیم عالم طب نمایند». (احمدیه، ۱۳۸۶، ج ۳، ص ۲۱۰)

کتاب‌های استاد احمدیه

۱- کتاب راز درمان

جلد اول این کتاب با تنظیم مرحوم استاد در سال ۱۳۲۹ منتشر گردید. استاد در این کتاب ثمره‌ی تجربیات پزشکی سی ساله خود را با سخاوت خاصشان در اختیار خواننده مشتاق قرار داده و راز و سرّی را پوشیده نگذاشته‌اند که همین نکته علت اهمیت و جاذبه این کتاب شده است و استاد در نام‌گذاری کتاب نیز به این مسأله ارزشمند توجه داشته‌اند.

در این کتاب به طور اختصار بیماری‌های مختلفی که اکثراً جزء معضلات طب جدید محسوب می‌گردند، با دیدگاه خاص استاد شرح گردیده است و معمولاً علت، علائم و به طور مفصل‌تر، درمان مورد بررسی قرار گرفته است و در پایان هر فصل نمونه‌هایی از شرح حال بیماران مربوطه همراه با ذکر معاینات، روش‌های پاراکلینیکی، تشخیص ابتدایی و درمان‌های مختلف سنتی و گاه جدید و همچنین در صورت تغییر در تشخیص اولیه، تشخیص نهایی مکتوب گردیده است. یادداشت‌های روزانه با دقت و اختصار در رابطه با چگونگی وضعیت مریض، شرح

کامل نسخه‌های سنتی با مقدار مصرف آن‌ها و روش تهیه و پاسخ‌دهی مریض به آن‌ها و تغییرات خاص که به علت عکس‌العمل بیمار به داروها و یا مقدار آن‌ها ایجاد شده، توضیح در مورد علت انتخاب یک دارو و اضافه یا حذف کردن داروی دیگر، همه و همه از نکات بسیار آموزنده در تاریخ طب سنتی ایران است و این امور موجب شده است که بتوان از مرحوم استاد عبدالله خان احمدیه به عنوان احیاگر طب سنتی بالینی ایران در عصر معاصر نام برد. جلد دوم و سوم کتاب راز درمان به همت فرزند ایشان آقای سیروس احمدیه سال‌ها پس از وفات استاد از مابین نسخ و یادداشت‌های به جا مانده از وی تنظیم و تدوین گردیده است.

۲- کتاب درمان روماتیسم، نقرس و سیاتیک

استاد در پیشگفتار چاپ اول این کتاب دلیل نگارش خود را چنین ذکر می‌کند: «نظر به اینکه بیماری‌های روماتیسم، نقرس و سیاتیک در ایران زیاد بوده و کمتر خانواده‌ایست که یکی از افرادش کم و بیش به آن مبتلا نباشد از این رو این فصل را بشکل رساله‌ای جداگانه به رشته تحریر درآوردم.» کتاب مذکور شامل پنج بخش است. نخست آشنایی با اصول پزشکی دیرین، بخش دوم درمان بیماری‌های روماتیسم، نقرس و سیاتیک به روش ابن سینا که این قسمت ترجمه بخشی از کتاب قانون است و از نظر استاد برگردان کتاب قانون هنگامی صحیح و قابل فهم است که مترجم تسلط کامل به زبان عربی و ادبیات عرب و به‌علاوه حکمت فلسفه و طب قدیم را داشته باشد به همین جهت دکتر احمدیه از جناب آقای مهدی الهی قمشه‌ای استاد محترم دانشگاه برای این امر یاری جستند. بخش سوم پژوهش علمی، تطبیق و اثبات عملی روش درمانی ابن سینا، بخش چهارم برداشت‌هایی از نسخ پزشکان گذشته در زمینه این بیماری‌ها و بخش پنجم که

توانمندی بالای علمی و خضوع استاد را در علم آموزی نشان می‌دهد، نمونه‌هایی از مشاهدات بالینی و روش‌های درمانی استاد دکتر عبدالله احمدیه است. در پایان کتاب در بخشی با عنوان نتیجه، جناب دکتر به جمع‌بندی مطالب می‌پردازد و دلیل بیماری‌های مور بحث، علائم آن‌ها و اصول کلی درمان را در دو صفحه مجدداً ذکر می‌کند که به این روش تا حد ممکن مطالب برای خوانندگان قابل فهم و اجرا می‌شود.

خاطراتی از دکتر احمدیه

در خدمت مستمندان

از ویژگی‌های خاص دکتر احمدیه مردمی بودن ایشان است و روش درمانی استاد منطبق با شرایط خاص اجتماعی و اقتصادی هر بیمار بود. ایشان می‌فرمودند: «من حق ویزیت از کسی دریافت نمی‌کنم. مردم اگر بخواهند حق العلاجی می‌پردازند که از نظر من مقدار آن مهم نیست چقدر باشد». (گودرزی، ۱۳۸۱، ص ۳۹) در سال ۱۳۳۱، یکی از سخنرانان هزاره ابن سینا، دکتر احمدیه بود. عکس‌هایی که شب بعد در جراید چاپ شد، پذیرفته‌شدگان به کاخ سلطنتی را در حال بوسیدن دست ملکه ثریا نشان می‌داد. فرزند دکتر احمدیه به محض دیدن عکس‌ها، از ایشان پرسیده بود که: آیا شما هم دست ملکه را بوسیدید؟ ایشان با لبخندی گفته بودند: چطور چنین تصویری را کرده‌ای؟ حضور من در میان بیماران درمانده‌ای که در کاروانسراها و بیغوله‌ها با رنج و بدبختی و هزاران مرض زندگی را می‌گذرانند جلوه دارد. در چنین مراسمی نه فرصت به من و امثال من می‌دهند و نه من و امثال من تمایلی به خود نشان دادن داریم و من سوگند خورده‌ام که تا پایان عمر هرگز در خدمت به مستمندان دردمند دریغ نورزم. (احمدیه، ۱۳۸۱، ص ۳۶)

طب امروز فرزند طب دیروز

استاد مرحوم دکتر نجم‌آبادی که از چهره‌های شناخته‌شده در تاریخ طب ایران بودند و سالیان دراز عمر خود را در راه شناساندن طب سنتی ایران و معرفی چهره‌های شناخته‌شده آن مانند رازی و ابن سینا سپری کردند در رابطه با معلم انگل‌شناسی خود در مدرسه دارالفنون چنین می‌نویسد:

«...بیست سال پیش در مطب نشسته بودم، بیماری آمد و نسخه‌های چندی نشان داد که همه از دکتر احمدیه بود. دیدم همه داروها ایرانی است. از شیوه طبابتش خیلی خوشم آمد. بلافاصله به او تلفن کردم و گفتم می‌خواهم شما را ببینم. وقتی داد، به خانهاش رفتم. در میان کتاب‌هایی از قبیل ذخیره خوارزمشاهی و آثار بوعلی سینا فرورفته بود و مشغول تهیه یادداشت‌هایی بود. با دیدن اظهار خرسندی کرد و مرا به خواندن یادداشت‌ها ترغیب نمود. دیدم با زحمت بسیار بیماری‌های مختلف را دسته‌بندی کرده و برای هر یک دارویی که از ترکیب گیاهان وحشی حاصل می‌شود معین نموده است. به راستی از این همه زحمت که در کار خود متقبل شده بود لذت بردم و آن روز با هم درباره‌ی فواید طب قدیم خیلی صحبت کردیم. او معتقد بود و می‌گفت باید اطبای جوان بدانند که طب امروز فرزند طب دیروز است. اگر طب دیروز نمی‌بود طب امروز به ترقی کنونی نمی‌رسید...».

(نجم‌آبادی، ۱۳۸۱، ص ۳۵)

اعتقاد به روش طبابت دکتر احمدیه

مرحوم استاد دکتر نجم‌آبادی خاطره‌ی اولین دیدار خود با استاد مدرسه طب خود را این چنین شرح می‌دهند: «...اولین مرتبه که او را دیدم در سال ۱۳۱۲ بود. روزی به اتفاق دوستی به محکمه دکتر احمدیه رفتیم. در اتاق‌های انتظار جمعیت زیادی از مراجعان دیده می‌شد. پس از مدتی نوبت به ما رسید به محکمه رفتیم، در

مطب مردی لاغر اندام با صورتی نسبتاً نحیف و گندم گون و لباسی بسیار ساده، آرام و سنگین روی صندلی در پشت میزی نشسته بود. به محض آن که مرا دید شناخت چون در مدرسه طب معلم انگل شناسی ما بود، بسیار محبت کرد. دیدم به مانند دوران تدریسش ساکت و آرام است. دوست سبزواریم شرح حالش را گفت و از ایشان دستور گرفت. از آن پس دکتر احمدیه را بسیار دیدم و هر بار اعتقادم درباره طبابتشان بیشتر از پیش شد». (نجم آبادی، ۱۳۸۱، ص ۳۵)

بحث و نتیجه گیری

مطالعه و تحقیق در احوالات مرحوم دکتر احمدیه در قرن حاضر نشان دهندهی زحمات گران قدر این استاد در بهره گیری از گنجینهی بزرگ طب سنتی ایران و تلفیق آن با آموزه های طب جدید در درمان بیماران است. متأسفانه از انبوه مکتوبات به جا مانده از مرحوم احمدیه تنها دو کتاب راز درمان و درمان روماتیسم، نقرس و سیاتیک به یادگار مانده است. در حال حاضر دست نوشته های فراوانی از دکتر احمدیه موجود است که در برگیرنده مطالعات ایشان در کتب دانشمندان بزرگ طب سنتی ایران چون رازی و ابن سینا، شرح حال بیماران مراجعه کننده به ایشان همراه نسخ تجویز شده، یادداشت هایی در زمینه تشخیص و درمان بیماری های مختلف به روش طب سنتی است که دکتر احمدیه تجربیات خود را خالصانه در خدمت بهره گیری سایر پزشکان قرار داده است. بسیاری از دست نوشته های ایشان و سایر فرهیختگان این عرصه مورد بی توجهی قرار گرفته که این امر بیانگر مسؤولیت جامعه پزشکی در بازیابی و صیانت از آثار به جا مانده از این بزرگان است تا از یک سو تجلیل و قدردانی از زحمات اطبا بزرگ طب سنتی ایران باشد و از سوی دیگر جامعه پزشکی را در ارتقای هر چه بیشتر

کیفیت درمان بیماران کمک نماید.

استاد احمدیه (ردیف اول ایستاده، نفر اول سمت چپ)،

ردیف نشسته از راست به چپ: دکتر پرتو اعظم، پرفسور گاله، استاد امیر اعلم، پرفسور
گاشه

محسن ناصری، فاطمه آقبالیان، فرزانه غفاری،
مجید اصغری، راضیه حیدری

پی‌نوشت‌ها

- ^۱- به نقل از دست‌نوشته‌های استاد که حدود هشت‌صد صفحه است. البته این صفحات به همت خانواده محترم استاد در اختیار دانشکده پزشکی شاهد قرار گرفته و با تلاش استاد ارجمند جناب آقای دکتر محمد مهدی اصفهانی در حال چاپ و تکثیر است.
- ^۲- بنگرید به روزنامه اطلاعات، مورخه پنج‌شنبه ۱۳۳۱/۷/۲۴.

فهرست منابع

- احمدیه، آریس. (۱۳۸۱). یادنامه حکیم دکتر عبدالله خان احمدیه. انتشارات دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران.
- احمدیه، عبدالله. (۱۳۸۲). راز درمان. ج. ۱، چاپ هفتم، تهران: انتشارات اقبال.
- احمدیه، عبدالله. (۱۳۸۶). راز درمان. ج. ۲، چاپ چهارم، تهران: انتشارات اقبال.
- احمدیه، عبدالله. (۱۳۸۶). راز درمان. ج. ۳، چاپ سوم، تهران: انتشارات اقبال.
- چغمینی، محمد بن محمد. (۱۳۷۵). قانونچه در طب. ترجمه و تحشیه: میر، محمدتقی. انتشارات دانشگاه علوم پزشکی ایران.
- زحلی نژاد، محمدابراهیم؛ کشاورز، منصور. (۱۳۹۲). روش «دکتر احمدیه» در شرح‌حال‌گیری از بیماران. فصلنامه تاریخ پزشکی، ۵(۱۴): ۱۷۷-۱۸۸.
- زیعور، علی. (۱۹۸۷ م). مقدمه قانون فی الطب. بیروت- لبنان: مؤسسه عزالدین لطباعه و النشر. رضوی برقی، سید حسین. (۱۳۸۱). یادنامه حکیم دکتر عبدالله خان احمدیه. انتشارات دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران.
- گودرزی، فرامرز. (۱۳۸۲). مقدمه راز درمان. ج. ۱، چاپ هفتم، تهران: انتشارات اقبال.
- گودرزی، فرامرز. (۱۳۸۱). یادنامه حکیم دکتر عبدالله خان احمدیه. انتشارات دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران.
- ناصری، محسن. (۱۳۸۴). دهکده سلامتی. تهران: انتشارات طب سنتی و مکمل.
- ناصری، محسن؛ احمدی نیری، سمیه؛ پوراسدمهریانی، فاطمه؛ خالق دوست، مروارید؛ رحمانی، نصرت؛ محبی، آزاده؛ و همکاران. (۱۳۸۷). مجموعه آثار دکتر مصطفوی کاشانی. ج. ۲، چاپ اول، تهران: مؤسسه نشر شهر، صص ۲۴-۲۱.
- ناصری، محسن؛ رضایی‌زاده، حسین؛ چوپانی، رسول؛ انوشیروانی، مجید. (۱۳۹۰). مروری بر کلیات طب سنتی ایران. تهران: انتشارات موسسه نشر شهر.
- ناصری، محسن. (۱۳۹۱). حفظ سلامتی از دیدگاه طب سنتی ایران. چاپ اول، تهران: انتشارات طب سنتی ایران.
- ناصری، محسن. (۱۳۸۱). یادنامه حکیم دکتر عبدالله خان احمدیه. انتشارات دانشگاه علوم پزشکی و

خدمات بهداشتی درمانی تهران.
نجم‌آبادی، محمود. (۱۳۸۱). یادنامه حکیم دکتر عبدالله خان احمدیه. چاپ اول، انتشارات دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران.

یادداشت شناسه مؤلف

محسن ناصری: مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران (نویسنده مسؤل)
نشانی الکترونیکی: timshahed@yahoo.com

فاطمه اقبالیان: دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

فرزانه غفاری: گروه تاریخ و متون پزشکی، دانشکده طب سنتی و پژوهشگر مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

مجید اصغری: مرکز تحقیقات طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران

راضیه حیدری: دانشکده پزشکی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

تاریخ وصول مقاله: ۱۳۹۱/۱۱/۵

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۲/۳/۱۵